

Borut Mikulec

Diskurz krize, pandemija covida-19 in izobraževanje odraslih

Povzetek: V prispevku obravnavamo vlogo mednarodnih organizacij, tehnoloških podjetij in globalne izobraževalne tehnologije v izobraževanju (odraslih) v času globalne krize – pandemije covida-19. Ob rešitvah globalne izobraževalne politike ob aktualni krizi, ki izhajajo iz izobraževanja (in učenja) na daljavo, postavljamo v ospredje ugotovitve študij, ki so proučevale izobraževanje na daljavo v zadnjih 50 letih, kakor tudi nekatere izkušnje z izobraževanjem odraslih na daljavo v času krize zaradi covida-19 v Sloveniji in širše v svetu, ter opozarjamo na določene problematične vidike, s katerimi se sooča javno izobraževanje v času covida-19 in se bo – če bodo velika zasebna tehnološka podjetja uradno ostala del digitalne izobraževalne infrastrukture – tudi po njem.

Ključne besede: covid-19, izobraževanje na daljavo, izobraževanje odraslih, kriza

UDK: 374.7

Znanstveni prispevek

Uvod

V 21. stoletju so nacionalne, evropske in svetovne politike izobraževanja odraslih konceptualizirane predvsem kot instrument za reševanje socialno-ekonomskih, demografskih, okoljskih, migracijskih, tehnoloških in drugih »izzivov« – ki so v javnih diskurzih poimenovani kot naravne katastrofe (»begunski val«), krize (»finančno-gospodarska kriza«, »podnebna kriza«, »virusna kriza«) in vojne razmere (»vojna proti terorizmu«, »vojna proti covidu-19«) – s katerimi smo v globaliziranem svetu soočeni na vseh treh omenjenih ravneh. V času globalne finančno-gospodarske krize naj bi z izobraževanjem odraslih izboljšali njihovo zaposljivost ter posledično pripomogli k razvoju in večji konkurenčnosti slovenskega pa tudi evropskega gospodarstva. V času migracijske krize v Evropi naj bi z izobraževanjem odraslih »pogasili« požar netolerantnosti, sovražnega govora, razraščajoče se radikalizacije in nasilja v evropskih družbah ter prispevali k večji strpnosti, solidarnosti in humanizaciji družbe (Mikulec 2015, 2017, 2018).

Diskurz *krize*, ki torej daje prioriteto določenim namenom in ciljem izobraževanja odraslih kot večvrednim od drugih, kakor tudi upravičuje potrebo in nujnost po širši reformi izobraževalnih sistemov, deluje skupaj z diskurzom *tveganja*. Tveganja so najpogostejše povezana z izgubo, prikrajšanostjo in drugimi negativnimi izidi, predpisane rešitve za paleto tveganj pa prihajajo od različnih strokovnjakov za obvladovanje tveganj (Bialostok in Bradley 2012). V času kriz gre največkrat za močne globalne akterje. Danes, med novo globalno krizo – pandemijo covid-19 –, je vodilno koordinacijsko in koalicijsko vlogo na področju izobraževanja prevzela Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (UNESCO) (2020 a), pri čemer sodeluje tudi z drugimi mednarodnimi organizacijami, kot so Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD), Svetovna banka in Svetovna zdravstvena organizacija (WHO),¹ velikimi tehnološkimi podjetji (npr. Google, Microsoft, Facebook) ter z globalno izobraževalno industrijo (npr. Wei-

¹ Mehanizmi mednarodnih organizacij in rešitve, ki jih slednje promovirajo skozi udejanjanje »najboljših praks« in na »podatkih temelječo politiko«, ki so prav tako v ospredju med krizo covid-19, so bili bralcem *Sodobne pedagogike* podrobneje že predstavljeni (gl. npr. Medveš 2008; Kump in Mikulec 2017).

dong, Coursera, Zoom, Khan Academy, Moodle) (Williamson 2018). UNESCO (2020 a) ob prvem valu pandemije covida-19 ugotavlja, da so izobraževalne ustanove v več kot 180 državah sveta zaprle svoja vrata, kar se je v takšnem obsegu zgodilo prvič v zgodovini človeštva, a hkrati sporoča, da je dobro pripravljen na pomoč državam članicam v času krize, da slednje ne bi prenehale izvajati izobraževalnih aktivnosti.

Izobraževanje (odraslih) na daljavo

Temeljna rešitev globalne izobraževalne politike med pandemijo covida-19, ki so jo hitro posvojile nacionalne politike in izobraževalne prakse po celotni izobraževalni vertikali, se napaja pri viru digitalne tehnologije ter izobraževanja (in učenja) na daljavo. V tem duhu je tudi UNESCO (2020 b) pod sloganom *Learning Never Stops* na enem mestu zbral *rešitve* za izobraževanje (in učenje) na daljavo.

Na eni strani imamo seveda opraviti z okrepanjem in hitrim odzivom v kriznih razmerah in o dobronamernosti ukrepov, ki naj bi pripomogli k ohranjanju globalne pravičnosti v izobraževanju (Kodelja 2020), ne gre dvomiti. Če kdo, ima ravno UNESCO s svojo zavezanostjo vseživljenjskemu učenju ter spodbujanju izobraževanja in učenja odraslih, pregled in znanje o različnih konceptih in praksah izobraževanja na daljavo, ki so se v zadnjih 50 let razvijali na področju izobraževanja odraslih. Če strnemo nekatere ugotovitve teh študij (npr. Peters 2008; Zhang 2008; Bennett idr. 2010; Speight 2018; Tan 2018), ki so proučevale izobraževanje na daljavo, lahko poudarimo, da:

- je to učinkovitejše, če se uporablja za podporo poučevanju in ne za neposredno poučevanje oz. kot zamenjava izobraževanja, ki poteka »iz oči v oči«;
- je njegova kakovost odvisna od uporabnosti povratnih informacij, ki jih učeči se prejmejo o svojem delu;
- napredujejo tisti učeči se, ki imajo visoko motivacijo, so digitalno pismeni in obvladajo spretnosti za samostojno učenje;
- se morajo izvajalci (učitelji) za tovrstno izobraževanje izpopolnjevati;
- prinaša spremenjeno vlogo učitelja (ta postaja oblikovalec učnih gradiv, mentor, moderator, svetovalec in upravljavec izobraževalnega sistema) in študenta (ta prevzema odgovornost za upravljanje svojega izobraževanja in učenja ter razvija oblike samostojnega učenja);
- je treba tovrstno izobraževanje kombinirati z drugimi oblikami izobraževanja (v duhu »kombiniranega učenja«, kjer se prepletajo fizični in virtualni pristopi v izobraževanju).

Študije so prav tako opozorile (Speight 2018; Deycupere 2019), da se kozmopolitske obljube o osvobajanju posameznikov od družbenih in izobraževalnih neenakosti z izobraževanjem na daljavo – vsaj v primeru t. i. množičnih odprtih spletnih tečajev (MOOC) – niso uresničile, saj to izobraževanje reproducira iste socialno-ekonomske strukture, hierarhije in razmerja moči, ki jih želi porušiti.

Po drugi strani pa je presenetljivo, kako hiter in konsenzualen je bil ob soočenju s pandemijo covida-19 prehod na izobraževanje na daljavo v globalnem merilu kljub zavedanju, kaj pomeni skrbno načrtovano izobraževanje na daljavo in kaj pomeni izobraževanje na daljavo zaradi posledic krize (pandemije). Ob tovrstnem izobraževanju na daljavo se zastavlja kopica vprašanj. Na primer: kako zagotoviti, da se digitalno razhajanje med tistimi, ki imajo digitalne spretnosti, in tistimi, ki jim jih primanjkuje, z izobraževanjem na daljavo ne bo še povečevalo? Kako zmanjšati razhajanje med tistimi odraslimi, ki imajo na voljo naprave in infrastrukturo za izobraževanje na daljavo, in tistimi, ki jih nimajo? Kako lahko v izobraževanje na daljavo vključimo ranljive ciljne skupine oz. kako lahko v tovrstno izobraževanje vključimo tiste odrasle, ki imajo nizke digitalne spretnosti (to sta dve petini odraslih v Evropi, kot ugotavlja raziskava *Program za mednarodno ocenjevanje kompetenc odraslih* (PIAAC))? Kakšno znanje in spretnosti za izvajanje izobraževanja na daljavo imajo izobraževalci odraslih? Kaj izobraževanje na daljavo pomeni za tiste izobraževalce odraslih, ki delujejo v prekarnih delovnih razmerah?

Izkušnje z izobraževanjem odraslih na daljavo v prvem valu pandemije covida-19 v Sloveniji in na globalni ravni

Kot navaja Andragoški center Slovenije (ACS) (2020), so bili v Sloveniji ob zaprtju institucij za izobraževanje odraslih in prehodu na izobraževanje na daljavo še posebej pereči naslednji izzivi: pomanjkanje ustrezne infrastrukture med odraslimi iz ranljivih ciljnih skupin kakor tudi med izobraževalci odraslih; vključenost odraslih iz ranljivih skupin v izobraževanje na daljavo; financiranje aktivnosti, vezanih na sredstva Evropskega socialnega sklada (ESS), ki temeljijo na številu fizično udeleženih odraslih oz. njihovi prisotnosti v izobraževalnih institucijah; financiranje izobraževalcev odraslih, ki delujejo kot samostojni podjetniki; ter motiviranje odraslih za udeležbo v aktivnostih izobraževanja na daljavo. Na drugi strani so Boeren idr. (2020) za izobraževanje odraslih na globalni ravni identificirali zlasti naslednje probleme: e-izobraževanje lahko še dodatno prikrajša ranljive skupine odraslih in poveča t. i. Matejev učinek (ang. *Matthew effect*);² glede na velik delež (75 %) izobraževanja odraslih, ki je povezano z delom, bodo prosperirali predvsem tisti odrasli s stabilnimi in dobro plačanimi delovnimi mesti, saj jim bodo ta ponudila priložnosti za učenje, izobraževanje in profesionalni razvoj, medtem ko bodo priložnosti za tiste, ki bodo izobraževanje najbolj potrebovali (revni, izključeni, stari, migranti ipd.), ostale omejene; usmerjenost izobraževanja odraslih na potrebe trga dela, ki je močno prevladovala v prvih dveh desetletjih 21. stoletja, se bo nadaljevala in še okrepila, saj bodo odrasli, ki so zaradi krize ostali brezposelni oz. je njihovo delovno mesto ogroženo, potrebovali izpopolnjevanje ali prekvalificiranje skozi vse življenje.

² Tisti, ki že imajo veliko (znanja, visokošolskih kvalifikacij), se bolj verjetno udeležijo izobraževanja odraslih in si s tem izboljšajo svoje možnosti na trgu dela ali v izobraževanju.

Vloga izobraževanja v svetu po covidu-19

Onkraj neposrednega ukrepanja ob pojavu pandemije pa se je treba danes vprašati tudi o vlogi izobraževanja v svetu, ki se bo vzpostavila po krizi, enako kot se sprašujemo o vlogi preostalih družbenih podsistemov (gl. npr. Mladina 2020). Kot opozarja Ben Williamson (2018) – raziskovalec, ki proučuje vlogo »masovnih podatkov« (*big data*) in tehnologije za digitalno upravljanje izobraževanja ter oblikovanje izobraževalnih politik na nacionalni, evropski in globalni ravni – mednarodne organizacije, tehnološka podjetja ter globalna izobraževalna industrija ne oblikujejo politike zgolj s kratkoročnimi, ampak tudi z dolgoročnimi cilji o tem, kako naj bi bili izobraževalni sistemi globalno organizirani po koncu zdajšnje krize. Pozivi po reformiranju in ponovnem »osmišljanju« izobraževanja ob pandemiji covid-19 tako niso bili nobena redkost. Argumenti deklariranih človekoljubnih organizacij, kot sta *Gates Foundation* Billa in Melinde Gates ter *Chan Zuckerberg Initiative* Marka Zuckerberga, so na primer šli v smeri, da je treba model izobraževanja, ki temelji na fizični navzočnosti učečih se v izobraževalnih ustanovah, zamenjati s »pametnejšim izobraževalnim modelom«, ki ga omogoča prav sodobna tehnologija. Ob tem je Naomi Klein opozorila, da se skušajo spremembe v izobraževanju upravičevati s *pandemično doktrino šoka*, saj se kriza ob pandemiji covid-19 izrablja kot priložnost za preoblikovanje izobraževanja (Williamson in Hogan 2020). Tudi Teräs idr. (2020, str. 7) tako svarijo pred nevarnostjo naracije, ki se je razširila s krizo, da je »izobraževanje pokvarjeno in da bi ga bilo treba (in ga je mogoče) popraviti s tehnologijo«, saj s tehnologizacijo ni mogoče rešiti vseh izobraževalnih problemov. Poleg tega pa ob ponujenih hitrih rešitvah izobraževalnih tehnoloških podjetij izobraževalnim institucijam ugotavljajo, da se je s pandemijo vzpostavil globalni prodajni trg, s katerim so izobraževalna tehnološka podjetja prek »zastonjsko« ponujenih platform zbirala podatke in oblikovala poslovni model za ustvarjanje dobička.

Kakšne dolgoročne strategije se nam torej napovedujejo v izobraževanju? Pritisk na zmanjševanje obsega klasičnih kontaktnih oblik izobraževanja na račun cenejšega (množičnega) izobraževanja na daljavo? Interes, da s ponujenimi »zastonjskimi« platformami za izobraževanje na daljavo tehnološka podjetja ustvarjajo velike dobičke ter pridobivajo masovne podatke o učečih se za namene osebnega sledenja, normalizacijo nadzorovanja učečih se, pripravo personaliziranega in na podatkih temelječega izobraževanja, preoblikovanje javnega izobraževanja po meri »rešitev« zasebnih tehnoloških podjetij?

Glede na to, da so velika tehnološka podjetja (Facebook, Google, Microsoft) tudi vplivni zagovorniki t. i. personaliziranega izobraževanja (*personalized learning*), s katerim si prizadevajo izobraževanje povsem prilagoditi potrebam in željam vsakega posameznega učečega se, kar je mogoče le na podlagi spletnih orodij in podatkovnih analitik, ni odveč svarilo pred verjetnimi negativnimi scenariji razvoja družbenih (pod)sistemov, kakršen je javno izobraževanje, tako na globalni kot lokalni ravni po koncu krize covid-19. Ko velika zasebna tehnološka podjetja uradno postajajo del digitalne izobraževalne infrastrukture ter ponudniki globalnih rešitev ob zapiranju izobraževalnih institucij in uveljavljanju izobraževanja na daljavo, bi nas to moralo še posebej skrbeti, saj s tem komercialne izobraževalne tehnologije in tehnološka

podjetja s svojimi interesi (po komercializaciji, marketizaciji, privatizaciji) vstopajo v javno izobraževanje in ga (pre)oblikujejo.

Sklep

S prehodom na izobraževanje na daljavo se priložnosti za izobraževanje in učenje odraslih, ki so bile tradicionalno dostopne v različnih kontekstih – izobraževalnih ustanovah, na trgu dela in v tretjem sektorju – zmanjšujejo. Ranljive skupine odraslih bodo ob tovrstnem izobraževanju zelo verjetno še dodatno prikrajšane, s čimer se bo Matejev učinek samo še povečal. V kontekstu krize covida-19 in prehoda na izobraževanje na daljavo bo tako ključno – če se opremo na spoznanja mednarodnih primerjalnih študij v izobraževanju odraslih (npr. Desjardins 2017), ki jasno kažejo, da je udeležba odraslih v aktivnostih formalnega in neformalnega izobraževanja močno odvisna od vladnih politik in njihove podpore strukturnim dejavnikom – s kakšnimi podpornimi ukrepi bodo različni akterji na različnih ravneh pristopili k tovrstnemu izobraževanju (prim. Boeren 2017). Na *makro ravni* bo ključno, kako bodo izobraževalne in socialne politike držav podprle izobraževanje odraslih na daljavo, še posebej z vidika financiranja tovrstnega izobraževanja, izpopolnjevanja strokovnih delavcev in zagotavljanja (standardov) kakovosti. Pomembno bo tudi, kako se bodo nacionalne strategije vseživljenjskega učenja povezale z aktivno politiko zaposlovanja in ponudile priložnosti za usposabljanje, izpopolnjevanje in prekvalificiranje (ranljivih skupin) odraslih v spremenjenih delovnih razmerah. Na *mezo ravni* bo ključno, kako hitro se bodo različne organizacije izobraževanja odraslih (izobraževalne ustanove, podjetja, nevladne organizacije) odzvale na spremenjene razmere in prilagodile svojo ponudbo izobraževanju na daljavo ter s kakšnimi strategijami bodo različne skupine odraslih nagovorile k udeležbi v aktivnostih izobraževanja na daljavo. Na *mikro ravni* pa bodo na (ne)vklučenost odraslih v izobraževanje na daljavo prav tako pomembno sovplivale različne socialno-ekonomske in socialno-demografske okoliščine, s katerimi bodo odrasli soočeni zaradi krize covida-19.

Ne gre pa pozabiti, da ob izobraževanju na daljavo velika zasebna tehnološka podjetja postajajo del digitalne izobraževalne infrastrukture, ponudniki globalnih rešitev, ki s svojimi interesi vstopajo tudi na področje izobraževanja in ga bodo skladno z njimi tudi preoblikovali. V poduk o tem nam lahko služi tudi letos prikazani dokumentarni film *The Social Dilemma*, ki med drugim razkriva, kako velika tehnološka podjetja in njihova družbena omrežja pomenijo resnično grožnjo demokratični družbeni ureditvi, kakor tudi, da smo ključni prodajni izdelek, za katerega tehnološkim podjetjem (navidezno) ne plačujemo ničesar, pravzaprav ljudje sami.

Literatura in viri

- ACS. (2020). *COVID-19: Survey on ALE in times of lock-down – the case of Slovenia*. Dostopno na: <https://enovicke.acs.si/en/covid-19-survey-on-ale-in-times-of-lock-down-the-case-of-slovenia/> (pridobljeno 8. 9. 2020).
- Bennett, L., Iredale, A. in Reynolds, C. (2010). Teaching with technology. V: J. Avis, R. Fisher in R. Thompson (ur.). *Teaching in lifelong learning: A guide to theory and practice*. Berkshire: Open University Press, str. 143–153.
- Bialostok, S. in Whitman, R. (2012). Education and the risk society: An introduction. V: S. Bialostok, R. L. Whitman in W. Bradley (ur.). *Education and the risk society: Theories, discourse and risk identities in education contexts*. Rotterdam: Sense Publishers, str. 1–34.
- Boeren, E. (2017). Understanding adult lifelong learning participation as a layered problem. *Studies in Continuing Education*, 39, št. 2, str. 161–175.
- Boeren, E., Roumell, E. A. in Roessger, K. M. (2020). COVID-19 and the future of adult education: An editorial. *Adult Education Quarterly*, 70, št. 3, str. 201–204.
- Desjardins, R. (2017). *Political economy of adult learning systems: Comparative study of strategies, policies and constraints*. London: Bloomsbury Academic.
- Deycupere, M. (2019). Open education platforms: Theoretical ideas, digital operations and the figure of the open learner. *European Educational Research Journal*, 18, št. 4, str. 439–460.
- Kodelja, Z. (2020). Šola v mejah zdravega razuma. *Sobotna priloga Dela*, 5. 9. 2020, str. 12–13.
- Kump, S. in Mikulec, B. (2017). Raziskava PIAAC kot orodje za oblikovanje na podatkih temelječe politike izobraževanja odraslih: primer analize neekonomskih dejavnikov pri oblikovanju politike aktivnega staranja. *Sodobna pedagogika*, 68, št. 4, str. 14–33.
- Medveš, Z. (2008). Globalizacija in slovensko šolstvo. *Sodobna pedagogika*, 59, št. 1, str. 6–24.
- Mikulec, B. (2015). Koncepti znanja, subjektivnosti in izobraževanja odraslih v evropski politiki izobraževanja odraslih. *Sodobna pedagogika*, 66, št. 4, str. 46–61.
- Mikulec, B. (2017). Pomen dejavnega državljanstva in državljske vzgoje v času migracij in begunske krize v Evropi. *Andragoška spoznanja*, 23, št. 1, str. 41–52.
- Mikulec, B. (2018). Normative presumptions of the European Union's adult education policy. *Studies in the Education of Adults*, 50, št. 2, str. 133–151.
- Mladina. (2020). *Alternative – novi svetovni red*. Posebna izdaja tednika Mladina, maj 2020.
- Peters, O. (2008). The contribution of open and distance education to lifelong learning. V: P. Jarvis (ur.). *The Routledge international handbook of lifelong learning*. London in New York: Routledge, str. 223–237.
- Speight, S. (2018). The mainstreaming of massive open online courses (MOOCs). V: M. Milana, S. Webb, J. Holford, R. Waller in P. Jarvis (ur.). *The Palgrave international handbook on adult and lifelong education and learning*. London: Palgrave Macmillan, str. 939–956.
- Tan, S. C. (2018). Technologies for adult and lifelong education. V: M. Milana, S. Webb, J. Holford, R. Waller in P. Jarvis (ur.). *The Palgrave international handbook on adult and lifelong education and learning*. London: Palgrave Macmillan, str. 917–938.
- Teräs, M., Suoranta, J., Teräs, H. in Curcher, M. (2020). Post-Covid-19 education and education technology 'solutionism': A seller's market. *Postdigital Science and Education* 2, str. 863–878.

- UNESCO (2020 a). *Global education coalition*. Dostopno na: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/globalcoalition> (pridobljeno 8. 9. 2020).
- UNESCO (2020 b). *Distance learning solutions*. Dostopno na: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/solutions> (pridobljeno 8. 9. 2020).
- Williamson, B. (2018). *Big data in education: The digital future of learning, policy and practice*. London: SAGE.
- Williamson, B. in Hogan, A. (2020). *Commercialisation and privatisation in/of education in the context of Covid-19*. Brussels: Education International.
- Zhang, W. (2008). The development and transformation of e-learning: an international review. V: P. Jarvis (ur.). *The Routledge international handbook of lifelong learning*. London in New York: Routledge, str. 238–248.

Borut MIKULEC (University of Ljubljana, Faculty of Arts, Slovenia)

DISCOURSE OF CRISIS, COVID-19 PANDEMIC AND ADULT EDUCATION

Abstract: In this paper, we discuss the role of international organizations, big tech companies and the global education industry in (adult) education during the global crisis – the Covid-19 pandemic. In the light of current crisis, we review the global education policy solutions stemming from distance education (and learning), and highlight the outcomes of studies that already examined distance education over the past 50 years together with the current experience of distance adult education during the Covid-19 crisis in Slovenia and in world. Further to this, we also emphasize the problematic aspects that public education is facing during Covid-19 and shall face it in future as well, unless the big tech private companies officially do not remain part of the digital educational infrastructure.

Keywords: adult education, Covid-19, crisis, distance education

E-mail for correspondence: borut.mikulec@ff.uni-lj.si